

همکاری‌های اقتصادی چین و روسیه؛ افق‌های جدید در دوران جنگ و تحریم‌ها

محمد کاوه باغبادرانی^۱

چکیده

چکیده

پس از آغاز جنگ روسیه و اوکراین در سال ۲۰۲۲ و اعمال تحریم‌های غرب، اقتصاد روسیه با چالش‌های جدی مانند کاهش تولید ناخالص داخلی و افزایش نرخ بهره مواجه شد. این تحریم‌ها موجب کاهش روابط اقتصادی روسیه با غرب و افزایش گرایش این کشور به چین شد. همکاری‌های چین و روسیه به ویژه در بخش انرژی چشمگیر بوده و چین به عنوان بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار در طرح‌های نفت و گاز روسیه نقش مهمی ایفا کرده است. همچنین، شرکت‌های خودروسازی چینی سهم قابل توجهی از بازار روسیه را در اختیار گرفته‌اند و سرمایه‌گذاری‌های چین در زیرساخت‌های حمل‌ونقل روسیه، به توسعه تجارت میان دو کشور کمک کرده است. این روند نشان می‌دهد که روابط اقتصادی دو کشور در حال گسترش و تعمیق است و می‌تواند به تقویت موقعیت روسیه در منطقه منجر شود.

واژگان کلیدی: جنگ اوکراین، تحریم‌های اقتصادی، روسیه، چین، روابط تجاری، همکاری اقتصادی.

مقدمه

فناوری و دسترسی به بازارهای مالی جهانی به شدت آسیب زده، روسیه را به جست‌وجوی هم‌پیمانانی جدید در سطح جهانی واداشته است. در این راستا، چین به عنوان بزرگ‌ترین شریک اقتصادی روسیه شناخته می‌شود و روابط تجاری دو کشور به طور زیادی گسترش یافته است. چین نه تنها به عنوان مقصد اصلی صادرات نفت و گاز روسیه عمل می‌کند، بلکه در بخش‌های مختلف صنعت، زیرساخت و فناوری‌های نوین نیز همکاری‌های خود با این کشور را توسعه داده است.

در این شرایط پرسش‌های زیادی مطرح می‌شود از جمله اینکه آیا روسیه می‌تواند از این وابستگی اقتصادی به چین بهره‌برداری کند یا اینکه به تدریج به

با آغاز جنگ روسیه علیه اوکراین در سال ۲۰۲۲ و اعمال تحریم‌های اقتصادی شدید از سوی کشورهای غربی، تحولات گسترده‌ای در ساختار اقتصادی و تجاری روسیه رخ داد. این جنگ افزون‌بر تأثیرات سیاسی و امنیتی، پیامدهای عمیقی بر روابط اقتصادی روسیه با غرب داشته است. در شرایطی که روسیه به طور فزاینده‌ای تحت فشار تحریم‌ها قرار گرفته و توانسته است روابط اقتصادی خود را با کشورهای غربی به حداقل برساند، چین به عنوان شریک راهبردی جدید برای روسیه ظاهر شده است.

تحریم‌های غرب که به بخش‌های مختلف اقتصاد روسیه شامل صادرات نفت و گاز، بخش بانکی، تجارت

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، ایران، تهران MK.Baghdorani@isu.ac.ir

روابط با ایالات متحده و اتحادیه اروپا، موقعیت اقتصادی و سیاسی خود را تقویت کند (Lo, 2015). با این حال، گسترش ناتو به شرق، مداخلات غرب در امور داخلی کشورهای شوروی سابق و تحریم‌های اقتصادی به‌ویژه پس از بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴، موجب شد روسیه به تدریج از غرب فاصله بگیرد و به سمت شرق به‌ویژه چین گرایش یابد (Sakwa, 2020).

در مقابل، چین از اواخر دهه ۱۹۷۰ و پس از اجرای اصلاحات اقتصادی دنگ شیائوپینگ، سیاستی عمل‌گرایانه را در پیش گرفت که هدف آن جذب سرمایه‌گذاری خارجی و گسترش روابط تجاری بود (Shambaugh, 2013). برخلاف روسیه که در ابتدا رویکردی غرب‌گرا داشت، سیاست خارجی چین همواره بر اصل «عدم مداخله» و توسعه روابط اقتصادی با همه قدرت‌های جهانی استوار بوده است. با این حال، در دهه‌های اخیر چین به دلیل افزایش رقابت با ایالات متحده و سیاست‌های محدودکننده غرب، به گسترش همکاری‌های راهبردی با روسیه تمایل بیشتری نشان داده است (Zhao, 2022).

هم‌گرایی تدریجی سیاست‌های خارجی روسیه و چین به ایجاد «شراکت راهبردی جامعی» منجر شده است که شامل همکاری‌های اقتصادی، نظامی و سیاسی می‌شود. این روند به‌ویژه پس از تحریم‌های گسترده غرب علیه روسیه در سال ۲۰۲۲ و افزایش تنش‌های ژئوپلیتیکی میان چین و ایالات متحده، شتاب بیشتری گرفته است (Gabuev, 2023).

کشوری منحصراً وابسته به صادرات منابع طبیعی تبدیل خواهد شد؟ این وابستگی اقتصادی چه تأثیری بر توانمندی‌های صنعتی روسیه خواهد داشت و آیا چین می‌تواند به‌طور مؤثر بر روند صنعتی‌سازی و توسعه اقتصادی روسیه تأثیر بگذارد؟ این موارد تنها برخی از پرسش‌های کلیدی هستند که در تحلیل روابط اقتصادی چین و روسیه باید مورد بررسی قرار گیرند. با توجه به تغییرات عمده در روابط اقتصادی این دو کشور و رویکردهای جدیدی که در عرصه‌های مختلف اقتصادی به وجود آمده است، این گزارش به بررسی روند همکاری‌های اقتصادی چین و روسیه، چالش‌ها و فرصت‌های آن‌ها و چشم‌اندازهای این همکاری‌ها در آینده و همچنین، تحلیل آثار بلندمدت این تحولات بر ساختار اقتصادی روسیه و نقش چین به‌عنوان شریک اصلی اقتصادی روسیه در شرایط تحریمی خواهد پرداخت. هدف از این تحلیل، ارزیابی دقیق از وضعیت اقتصادی کنونی روسیه و چشم‌اندازهای آتی آن در این راستاست تا بتوان بر اساس آن، سیاست‌های کلان اقتصادی این کشور را در آینده پیش‌بینی کرد.

۱- تغییرات در روابط اقتصادی روسیه و چین

در دوران پوتین

۱-۱- بررسی جهت‌گیری‌های سیاسی چین و روسیه

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱، سیاست خارجی روسیه در دهه ۱۹۹۰ عمدتاً بر همکاری با غرب متمرکز بود. کرملین می‌کوشید تا با ادغام در نظام اقتصادی بین‌المللی و توسعه

۲-۱- پیشینه تاریخی روابط اقتصادی

روابط اقتصادی روسیه و چین از دهه ۱۹۹۰ شکل گرفت، اما در ابتدا پیشرفت زیادی نداشت. این روابط عمدتاً بر حوزه‌های انرژی و منابع طبیعی متمرکز بود. در این دوره، مذاکرات بسیاری برای توسعه طرح‌های مشترک انجام شد، اما اجرای عملی این طرح‌ها به دلایل مختلف تا اواخر دهه ۲۰۰۰ متوقف ماند. ازجمله دلایل این تأخیر، تمرکز هر دو کشور بر همکاری با غرب بود. هر دو دولت به جذب سرمایه‌گذاری‌های غربی، بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته و گسترش بازارهای صادراتی خود در اروپا و ایالات متحده علاقه‌مند بودند.

این تمرکز بر غرب به‌ویژه برای روسیه به معنای غفلت نسبی از فرصت‌های اقتصادی شرق و به‌ویژه چین بود، اما اهمیت ژئوپلیتیکی و اقتصادی چین به‌تدریج به‌عنوان شریک کلیدی برای روسیه آشکار شد (Putin, 2012).

۳-۱- بحران مالی جهانی و تأثیر آن بر سیاست اقتصادی روسیه

بحران مالی جهانی سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۹، نقطه عطفی در سیاست‌های اقتصادی روسیه بود. این بحران تأثیرات منفی گسترده‌ای بر اقتصاد روسیه داشت ازجمله فرار سرمایه، کاهش تقاضای جهانی برای منابع طبیعی و رکود عمیق اقتصادی که بسیاری از بخش‌های کلیدی اقتصاد این کشور را تحت تأثیر قرار داد.

روسیه که تا آن زمان وابستگی زیادی به سرمایه و بازارهای غربی داشت، این بحران را نشانه‌ای از خطرات بالقوه وابستگی اقتصادی به غرب تلقی کرد.

سیاست‌گذاران روسی اشتباهات در سیاست‌های اقتصادی ایالات متحده را عامل اصلی این بحران دانستند و این تحلیل، آن‌ها را به بازنگری در اولویت‌های اقتصادی واداشت.

در مقابل، چین نه‌تنها از بحران جهانی آسیب کمتری دید، بلکه رشد اقتصادی خود را ادامه داد. این موفقیت که عمدتاً ناشی از سیاست‌های صنعتی و سرمایه‌گذاری گسترده چین بود، نگاه نخبگان سیاسی روسیه را به شرق جلب کرد و چین به‌عنوان الگوی اقتصادی جایگزین برای روسیه مطرح شد (Connolly, 2018).

۴-۱- آغاز چرخش به شرق در دوران پوتین

با بازگشت ولادیمیر پوتین به قدرت در سال ۲۰۱۲، تغییرات اساسی در سیاست خارجی و اقتصادی روسیه آغاز شد. در این سال، پوتین در مقاله‌ای به چشم‌انداز اقتصادی روسیه پرداخت و از اهمیت «گرفتن بادهای چینی در بادبان‌های اقتصاد روسیه» سخن گفت. این تغییر جهت نه‌تنها به دنبال رشد اقتصادی بود، بلکه به‌شدت تحت تأثیر موضع ضد غربی پوتین قرار داشت. تجربیات پیشین مانند بمباران لیبی توسط ناتو در سال ۲۰۱۱ و حمایت غرب از جنبش‌های اعتراضی پس از انتخابات دوما در همان سال موجب شد که پوتین غرب را به‌عنوان تهدیدی برای منافع روسیه ببیند. این نگرش منجر به تلاش‌های جدی برای کاهش وابستگی به غرب و تقویت همکاری با شرق به‌ویژه چین شد (Fischer, 2019). در همین دوره طرح‌های کلانی مانند اتصال روسیه به طرح «جاده ابریشم نوین» چین و ایجاد زیرساخت‌های اقتصادی

چین- مغولستان - روسیه یکی از مسیرهای مهمی است که در چهارچوب این همکاری توسعه یافته و به تسهیل تجارت میان دو کشور کمک کرده است. این تغییر رویکرد به‌ویژه پس از تحریم‌ها باعث رشد شایان توجه در حجم تجارت دوجانبه میان دو کشور و نیز تشدید وابستگی متقابل آن‌ها شد. با این حال، این روابط همچنان با چالش‌هایی مواجه است که بر تنوع و تعمیق همکاری‌های اقتصادی تأثیر گذاشته و برخی نگرانی‌ها درباره عدم توازن تجاری و وابستگی بیش از حد روسیه به چین را برانگیخته است.

۲-۱- تحریم‌های پس از الحاق کریمه: آغاز تغییرات اساسی

الحاق کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴ نقطه عطفی در روابط مسکو با غرب بود. این اقدام منجر به تحریم‌های گسترده‌ای از سوی اتحادیه اروپا، ایالات متحده و دیگر کشورهای غربی شد که تأثیرات عمیقی بر اقتصاد روسیه گذاشت. تحریم‌ها شامل محدودیت‌هایی در زمینه‌های مالی، تجاری، فناوری و شخصی بود که از جمله آن‌ها می‌توان به محدودیت‌های بانک‌های روسی در استفاده از سیستم‌های مالی غربی، تحریم‌های تسلیحاتی و محدودیت‌های صادراتی اشاره کرد (European Council, 2022). در نتیجه این فشارها، روسیه به سمت تغییر راهبرد اقتصادی خود حرکت کرد و «چرخش به شرق» را به‌عنوان راهی برای کاهش وابستگی به غرب و تقویت همکاری‌ها با چین در پیش گرفت. این تغییر رویکرد باعث شد روسیه به‌طور

مشترک آغاز شد، اما این تغییر جهت به شرق بیش از آنکه به معنای قطع کامل روابط با غرب باشد، تلاشی برای متنوع‌سازی شرکای اقتصادی روسیه و کاهش وابستگی‌های راهبردی بود.

۲- تأثیر تحریم‌های غرب بر روابط اقتصادی روسیه و چین

پس از الحاق کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴ و واکنش‌های شدید غرب در قالب تحریم‌های اقتصادی، روابط اقتصادی روسیه با کشورهای غربی دچار تحولات شایان توجهی شد. این تحریم‌ها نه تنها موجب تضعیف روابط اقتصادی روسیه با اتحادیه اروپا و ایالات متحده شد، بلکه مسکو را به سمت تقویت همکاری‌های اقتصادی با چین سوق داد. در این راستا، روسیه به چین به‌عنوان شریکی راهبردی در عرصه‌های مختلف اقتصادی به‌ویژه در حوزه‌های انرژی، تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی، نگاه جدیدی پیدا کرد.

یکی از ابعاد مهم این همکاری، پیوستن روسیه به ابتکار کمربند و راه چین^۱ بوده است. این ابتکار که از سوی چین با هدف گسترش زیرساخت‌های حمل‌ونقل و تقویت پیوندهای تجاری جهانی مطرح شد، فرصت‌های جدیدی را برای روسیه به همراه داشته است. در این چهارچوب، روسیه نقش کلیدی در مسیرهای تجاری اوراسیا ایفا کرده و طرح‌هایی مانند توسعه زیرساخت‌های ریلی و خطوط لوله انرژی مورد حمایت قرار گرفته است. برای مثال، مسیر ریلی

1. BRI

جدی‌تری به سمت تقویت روابط اقتصادی با چین حرکت کند و این کشور را به‌عنوان شریک اقتصادی راهبردی در نظر گیرد. بر اساس داده‌های ۲۰۲۳، حجم تجارت دوجانبه روسیه و چین به بیش از ۱۸۰ میلیارد دلار رسید که نشان‌دهنده رشد زیاد همکاری‌های اقتصادی این دو کشور پس از اعمال تحریم‌هاست (Chinese Ministry of Commerce, 2023).

۲-۲- رشد تجارت دوجانبه: تحریم‌ها به‌عنوان کاتالیزور

در دهه ۲۰۱۰، تجارت میان روسیه و چین به‌سرعت رشد کرد. این رشد ابتدا تحت تأثیر توسعه اقتصادی چین و نیاز این کشور به منابع انرژی بود، اما تحریم‌های غرب نیز نقش مهمی در تسریع این روند ایفا کرد. یکی از مهم‌ترین عوامل در این رشد، افزایش صادرات انرژی روسیه به چین بود. چین به‌عنوان بزرگ‌ترین مصرف‌کننده انرژی در جهان، مصرف‌کننده‌ای ایدئال برای نفت، گاز و منابع طبیعی روسیه شمرده می‌شد (Connolly, 2018). قراردادهای کلیدی مانند «قدرت سیبری» که یک خط لوله گازی از روسیه به چین است، به نمادی از این همکاری تبدیل شد. افزون‌براین، افزایش واردات کالاهای چینی به روسیه در نتیجه کاهش واردات از غرب نیز به رشد تجارت دوجانبه کمک کرد. کالاهایی مانند تجهیزات الکترونیکی، ماشین‌آلات و محصولات مصرفی که پیش‌تر از کشورهای غربی وارد می‌شد، حالا عمدتاً از چین تأمین می‌شد (Fischer, 2019).

در این دوران روابط مالی و بانکی میان دو کشور نیز گسترش یافت؛ به‌ویژه پس از تحریم‌های غربی

علیه روسیه، چین به شریک بانکی حیاتی برای مسکو تبدیل شد. بانک‌های روسی و چینی همکاری‌های گسترده‌ای را در زمینه‌هایی مانند انتقال پول، تأمین اعتبار و تسویه‌حساب‌های بین‌المللی آغاز کردند. یکی از مهم‌ترین اقدامات در این راستا، توافق روسیه و چین بر سر استفاده از ارزهای ملی دو کشور به‌جای دلار آمریکا برای تسویه معاملات تجاری بود. این توافق نه‌تنها به کاهش وابستگی به سیستم مالی غربی کمک کرد، بلکه نشان‌دهنده گسترش روابط اقتصادی دو کشور در زمینه‌های مالی و بانکی بود.

۲-۳- چالش‌های سیاست‌گذاری و وابستگی متقابل

تجارت دوجانبه میان روسیه و چین در سال‌های اخیر رشد زیادی داشته است؛ به‌ویژه پس از سال ۲۰۲۲، زمانی که تحریم‌های غرب علیه روسیه شدت گرفت. این تحولات باعث شد که روسیه به‌طور فزاینده‌ای به چین به‌عنوان شریک اقتصادی راهبردی خود نگاه کند. در این میان، روسیه به‌ویژه در زمینه انرژی به تأمین نیازهای چین پرداخته درحالی‌که چین نیز تمایل بیشتری به واردات منابع طبیعی از روسیه نشان داده است (Cai, 2023).

بااین‌حال، روابط اقتصادی میان دو کشور با چالش‌هایی نیز مواجه است. یکی از چالش‌های عمده، اختلاف منافع است. روسیه به دنبال جذب سرمایه‌گذاری چین در صنایع راهبردی خود است درحالی‌که چین بیشتر به تأمین منابع اولیه از روسیه تمایل دارد (Liu & Zhang, 2023). این تفاوت در منافع هماهنگی و اجرای طرح‌های مشترک را دشوار می‌کند (Connolly, 2023).

گسترش دادند. این سازمان‌ها فرصتی برای تقویت روابط اقتصادی و کاهش وابستگی به غرب فراهم آوردند و نیز زمینه‌ساز گسترش همکاری‌های امنیتی و سیاسی دو کشور شدند که تأثیرات زیادی در افزایش نفوذ آن‌ها در منطقه داشت (Liu & Zhang, 2023). در این چهارچوب نه تنها روابط اقتصادی، بلکه تعاملات سیاسی و امنیتی نیز تقویت و موجب شد که این دو کشور به هم‌پیمانان راهبردی در سطح جهانی تبدیل شوند (Yuan, 2023).

به‌طورکلی، تحریم‌های غربی باعث تسریع روند چرخش اقتصادی روسیه به سمت چین و شکل‌گیری شراکت اقتصادی و سیاسی پایدار شد. این شراکت بر اساس نیازهای اقتصادی و منافع مشترک سیاسی، هرچند با چالش‌هایی مواجه بود، به تعمیق روابط دو کشور و افزایش همکاری‌های جهانی آن‌ها منجر شد (Xue & Ma, 2023).

۳- سیر تحولات تجارت دوجانبه روسیه و چین
تجارت دوجانبه روسیه و چین در سال‌های اخیر با تغییرات زیادی روبه‌رو شده است. این تغییرات به‌ویژه در پی تحولات سیاسی و اقتصادی جهانی و تحریم‌های غرب علیه روسیه شتاب بیشتری گرفته است. این بخش به تحلیل سیر تحولات تجارت میان دو کشور با تأکید ویژه بر دوران پس از جنگ اوکراین و تحریم‌های غرب پرداخته است و چگونگی گسترش روابط تجاری و تغییر در ساختار کالاهای وارداتی و صادراتی میان دو کشور را بررسی می‌کند.

از سوی دیگر، وابستگی اقتصادی بین روسیه و چین به‌ویژه در زمینه انرژی باعث شده است که روسیه به موقعیت آسیب‌پذیری نسبت به چین تبدیل شود. چین که بزرگ‌ترین مصرف‌کننده انرژی جهان است، به‌شدت به واردات منابع انرژی از روسیه وابسته است، اما این وابستگی می‌تواند قدرت چانه‌زنی روسیه را کاهش دهد (Kolesnikov, 2023). افزون‌براین، با وجود رشد همکاری‌های تجاری، چین تمایل زیادی به سرمایه‌گذاری در بخش‌های فناوری و صنایع پیشرفته روسیه نشان نمی‌دهد (Fischer, 2023).

۲-۴- نتایج بلندمدت تحریم‌ها و سیاست‌های جایگزینی واردات

پس از اعمال تحریم‌های غربی علیه روسیه، این کشور به سمت جایگزینی واردات و تقویت تولیدات داخلی حرکت کرد. این سیاست که در ابتدا به‌عنوان واکنشی نسبت به تحریم‌ها و مشکلات اقتصادی آغاز شد، به‌تدریج به راهبردی بلندمدت تبدیل شد که هدف آن کاهش وابستگی به واردات کالاهای خارجی و تقویت خودکفایی بود (Sergei, 2022). در این فرایند چین به‌عنوان یکی از تأمین‌کنندگان اصلی برای روسیه در تأمین مواد اولیه، تجهیزات و کالاهای مصرفی نقش کلیدی ایفا کرد. این موضوع باعث تعمیق روابط اقتصادی میان دو کشور در بخش‌های مختلف شد (Wang, 2023).

پس از تحریم‌ها، روسیه و چین همکاری‌های خود را در قالب سازمان‌های منطقه‌ای مانند سازمان همکاری شانگهای و اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۱

1. EAEU

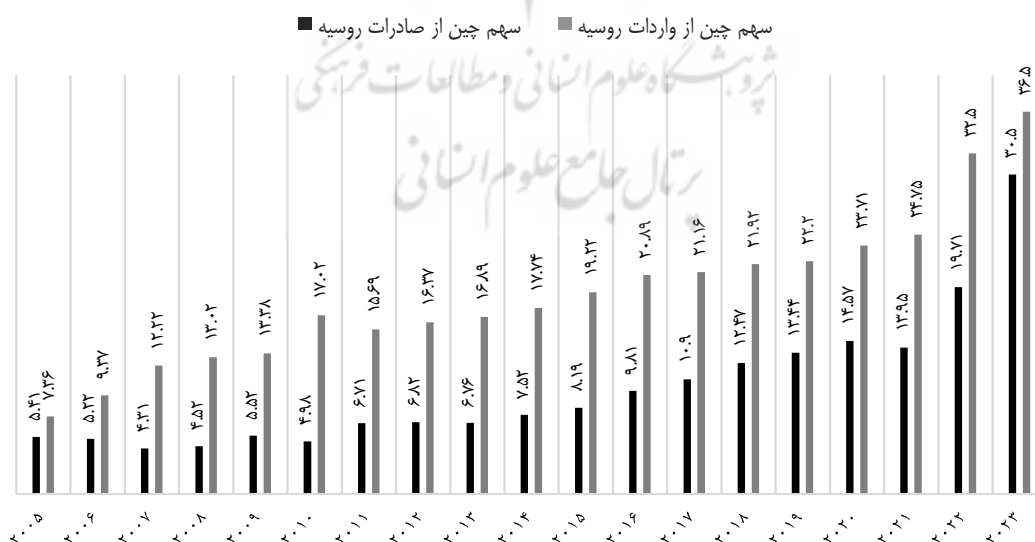
۳-۱- روند رشد تجارت از دهه ۲۰۰۰

از اوایل دهه ۲۰۰۰، چین به یکی از شرکای تجاری اصلی روسیه تبدیل شد. در این دوره میزان تجارت دو کشور به سرعت افزایش یافت و در سال ۲۰۱۰، حجم تجارت میان روسیه و چین به سطحی رسید که برای نخستین بار از تجارت روسیه و آلمان پیشی گرفت. در این دوره به رغم اینکه تجارت با اتحادیه اروپا همچنان از تجارت با چین بیشتر بود، روند رشد تجارت میان روسیه و چین به طور شایان توجهی افزایش یافت. در سال ۲۰۲۰، حجم تجارت دوجانبه به ۱۱۱/۷ میلیارد دلار رسید که نسبت به سالهای پیشین افزایش زیادی داشت. این روند نشان دهنده عمق یافتن روابط اقتصادی میان دو کشور بود و چین به عنوان یکی از اصلی ترین مقاصد صادراتی روسیه و واردات کننده اصلی کالاهای روسی شناخته شد.

با جنگ روسیه و اوکراین در فوریه سال ۲۰۲۲

و اعمال تحریم های غرب علیه روسیه، تجارت میان روسیه و چین به سرعت شتاب گرفت. این تحولات موجب شد که واردات روسیه از چین به سرعت افزایش یابد. در سال ۲۰۲۲، واردات از چین به رکوردی بی سابقه رسید و در سال ۲۰۲۳، چین ۳۶/۵ درصد از واردات روسیه را تأمین کرد در حالی که این سهم در آغاز دوران ریاست جمهوری پوتین تنها ۳ درصد بود. چین نیز به یکی از مقاصد اصلی صادرات روسیه تبدیل شد و در سال ۲۰۲۳، حدود ۳۰/۵ درصد از صادرات کالاهای روسیه به چین ارسال شد. این تغییرات در واقع به معنای گسترش و تقویت روابط اقتصادی دو کشور در محیط جهانی پرجالش و در پاسخ به تحریم های شدید غرب بود^۱.

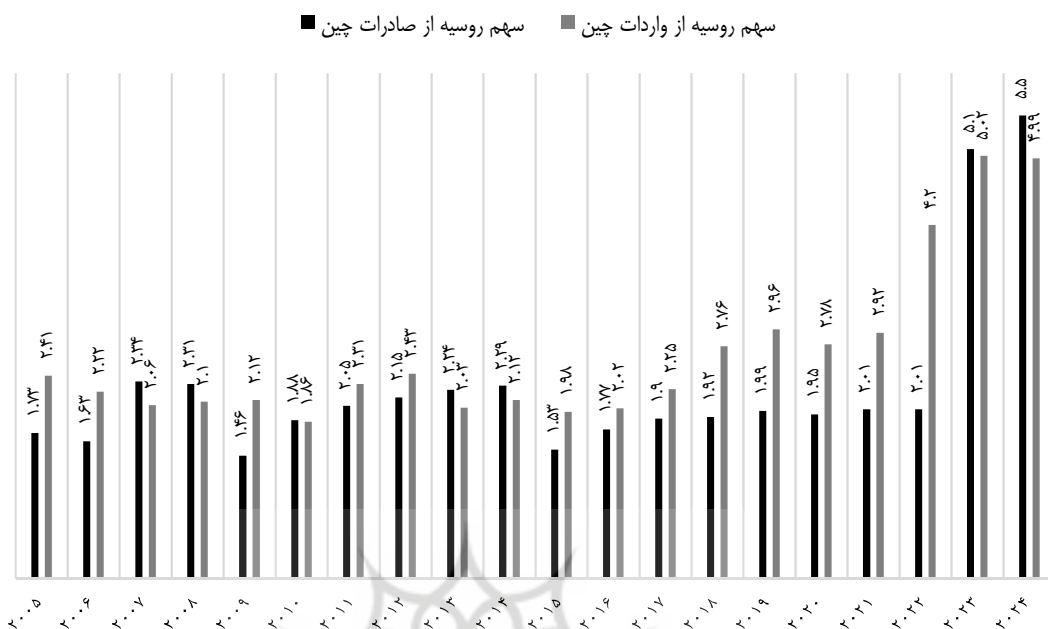
نمودار ۱- سهم چین در تجارت کالاهای روسیه (درصد)

مأخذ: International Monetary Fund, 2023

1. General Administration of Customs of the People's Republic of China, 2023.

نمودار ۲- سهم روسیه در تجارت کالاهای چین (درصد)

مأخذ: International Monetary Fund, 2023

۲-۳- تغییرات در ترکیب کالاهای وارداتی و صادراتی

کالاهای مصرفی ساده از چین وارد می‌کرد. این کالاها عمدتاً برای تأمین نیازهای روزمره بازار روسیه وارد می‌شد و بیشتر در بخش‌های خرده‌فروشی و مصرف شخصی توزیع می‌شد. این الگو به‌ویژه در زمانی که روسیه به دنبال تقویت بخش مصرفی خود بود، به رشد سریع تجارت با چین کمک کرد. با این حال، پس از میانه دهه ۲۰۰۰ و با رشد تقاضا برای کالاهای پیچیده‌تر و نیاز به تجهیزات صنعتی و فناوری، واردات روسیه از چین به‌طور عمده‌ای تغییر کرد.

از سال ۲۰۱۰ به بعد، واردات روسیه از چین به سمت کالاهای با ارزش افزوده بالا و فناوری محور تغییرات اساسی یافت. یکی از دلایل این تغییرات، نیاز رو به افزایش روسیه به تجهیزات صنعتی پیشرفته، ماشین‌آلات و فناوری‌های جدید برای بهبود زیرساخت‌های خود بود. در سال ۲۰۲۳، بیش

یکی از تحولات شایان توجه در روابط تجاری روسیه و چین، تغییرات عمیق در ترکیب کالاهای مبادله‌شده میان دو کشور است. این تغییرات که به‌ویژه در دهه‌های اخیر به‌وضوح مشهود است، ناشی از تحولات اقتصادی، صنعتی و سیاسی در هر دو کشور و نیز تغییرات در نیازها و اولویت‌های اقتصادی آنهاست. در این بخش، افزون‌بر تجزیه و تحلیل این تغییرات، تأثیرات این تحولات بر راهبردهای اقتصادی و صنعتی دو کشور بررسی می‌شود.

تا میانه دهه ۲۰۰۰، تجارت دوجانبه روسیه و چین عمدتاً شامل کالاهای مصرفی ارزان از چین به روسیه بود. در این دوره روسیه به‌طور عمده پوشاک، کفش، محصولات چرمی، لوازم خانگی ارزان‌قیمت و

مجموع صادرات، نشان‌دهنده اهمیت این بخش در تجارت دوجانبه است (Yang & Li, 2022).

در این میان، تغییرات در ترکیب صادرات نیز حاکی از روند تحول‌آمیزی است. با توجه به اینکه چین به یکی از بزرگ‌ترین مصرف‌کنندگان انرژی و مواد خام تبدیل شده، تقاضای چین برای منابع طبیعی روسیه افزایش یافته است. این روند تأثیر زیادی بر موقعیت روسیه در بازارهای جهانی داشته است؛ زیرا صادرات مواد خام به چین، منبع اصلی درآمدهای ارزی روسیه به شمار می‌آید (Zhang & Li, 2023). با این حال، این الگو ممکن است در بلندمدت به‌ویژه در صورت تغییر نیازهای چین و کاهش وابستگی آن به واردات انرژی، با چالش‌هایی روبه‌رو شود (Fischer, 2023).

از دیگر تغییرات شایان توجه، تغییرات در ساختار تجارت کالاهای سرمایه‌ای است. درحالی‌که روسیه در ابتدا بیشتر واردات خود را به کالاهای مصرفی محدود کرده بود، اکنون چین به یکی از تأمین‌کنندگان اصلی کالاهای سرمایه‌ای، ماشین‌آلات و فناوری‌های نوین برای روسیه تبدیل شده است (Li, 2023). این تحول به‌ویژه در زمینه‌های انرژی، زیرساخت‌های حمل‌ونقل و صنعت خودروسازی مشهود است (Schubert & Savkin, 2023).

درنهایت، این تغییرات نشان‌دهنده دو روند مهم در تجارت دوجانبه روسیه و چین است. نخست، تمایل روسیه به افزایش واردات کالاهای با فناوری بالا برای تقویت زیرساخت‌های صنعتی

از نیمی از واردات روسیه از چین شامل کالاهایی بود که به این نیازها پاسخ می‌دادند. به‌طور خاص، واردات روسیه از چین در زمینه تجهیزات و ماشین‌آلات صنعتی با ۲۳ درصد، وسایل نقلیه با ۲۱ درصد و الکترونیک با ۱۵ درصد به بالاترین سطح خود رسیده است^۱.

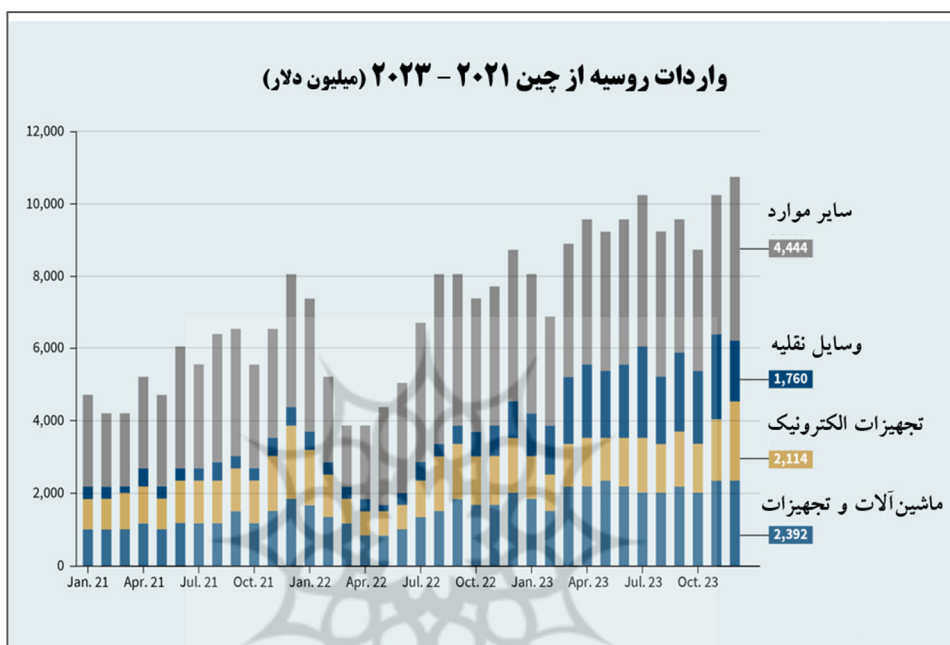
این تغییرات در واردات نشان‌دهنده نیاز روزافزون روسیه به ارتقای زیرساخت‌ها و صنایع خود است. درحقیقت، چین به تأمین‌کننده کلیدی تجهیزات پیشرفته صنعتی و فناوری‌های نوین در بخش‌های مختلف از جمله تولید انرژی، خودروسازی، حمل‌ونقل و فناوری اطلاعات روسیه تبدیل شده است. افزون‌براین، این تغییرات تأثیرات مثبتی بر رشد و تحول صنعتی در روسیه داشته است؛ زیرا این کشور به‌طور فزاینده‌ای به‌جای کالاهای مصرفی، بر توسعه زیرساخت‌های صنعتی خود متمرکز شده است.

در مقابل، صادرات روسیه به چین عمدتاً شامل منابع طبیعی و مواد خام بوده است. در سال ۲۰۲۳، حدود ۷۳ درصد از صادرات روسیه به چین شامل هیدروکربن‌ها (نفت و گاز طبیعی) بود که نشان‌دهنده وابستگی شدید چین به انرژی روسیه است (Zhang & Li, 2023). همچنین، ۱۱ درصد از صادرات روسیه به چین شامل فلزات و سنگ معدن بوده است که به‌ویژه در صنایع ساخت‌وساز و تولید چین نقش اساسی ایفا می‌کند (Wang, 2023). صادرات چوب نیز با ۴ درصد از

1. General Administration of Customs of the People's Republic of China, 2023.

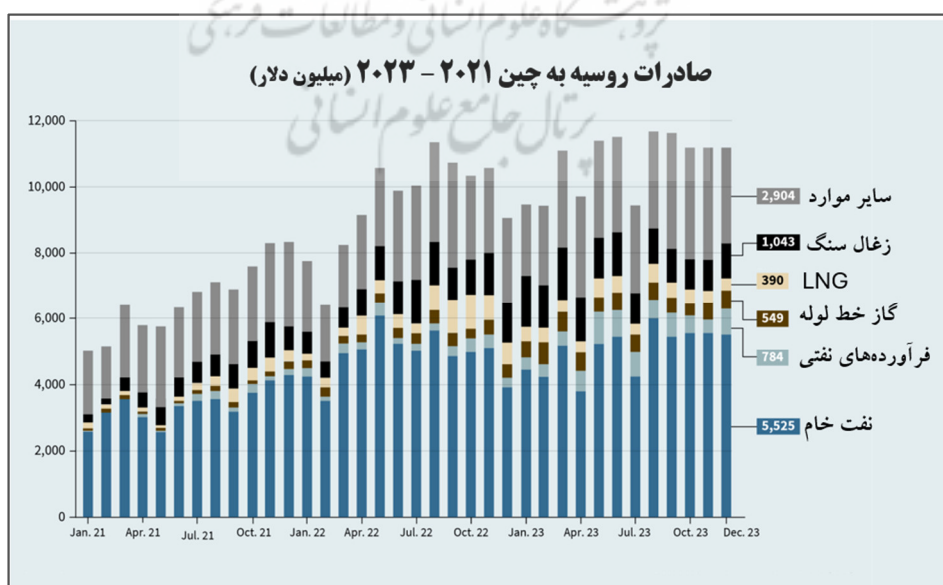
خود و دوم، وابستگی چین به منابع انرژی و مواد خام روسیه برای حمایت از رشد اقتصادی خود. این روندها می‌توانند در آینده به شراکت اقتصادی پیچیده‌تر و مبتنی بر همکاری‌های فناورانه و صنعتی میان دو کشور منجر شوند (Vinokurov, 2023).

نمودار ۳- واردات روسیه از چین در سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۳ (میلیون دلار)

مأخذ: International Trade Centre, 2023.

نمودار ۴- صادرات روسیه به چین در سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۳ (میلیون دلار)

مأخذ: International Trade Centre, 2023.

۳-۳- پایان دوره بحران و آغاز بهبود تجارت در

سال ۲۰۲۲

در اوایل سال ۲۰۲۲، به دنبال آغاز تحریم‌ها و چالش‌های ناشی از آن، تجارت میان روسیه و چین با کاهش شدیدی مواجه شد. واردات روسیه از چین در ماه‌های ابتدایی سال ۲۰۲۲ به شدت کاهش یافت و در مارس سال ۲۰۲۲، واردات از ۷/۳ میلیارد دلار به ۳/۸ میلیارد دلار رسید (Chugunov, 2023). این کاهش عمدتاً به دلیل اختلالات در روابط لجستیکی و مالی و بی‌ثباتی‌های ناشی از تحریم‌ها بود. با این حال، از مه سال ۲۰۲۲، روند تجارت میان دو کشور بهبود یافت و در پایان سال ۲۰۲۲، واردات روسیه از چین به رکورد جدیدی رسید که نشان‌دهنده توانایی دو کشور در تطبیق با شرایط جدید و بازیابی روابط تجاری بود.

در نیمه دوم سال ۲۰۲۳، چین ماهانه حدود ۴ میلیارد دلار ماشین‌آلات و لوازم الکترونیک به روسیه صادر کرد. این افزایش که تابع یک روند چند ساله است، نشان‌دهنده تلاش چین برای جایگزینی تأمین‌کنندگان غربی روسیه در حوزه‌های حساس مانند تجهیزات صنعتی و الکترونیک است (Chugunov, 2023). این تحول نتیجه تحریم‌های غرب و کاهش صادرات اتحادیه اروپا به روسیه در این دسته از کالاهاست که روسیه را وادار به گسترش همکاری‌های صنعتی و فناوری با چین کرده است.

با وجود رشد شایان توجه در تجارت دوجانبه، همچنان چالش‌هایی در روابط تجاری چین و روسیه وجود دارد. یکی از این چالش‌ها، مشکل روسیه در تأمین کالاهای فناوری‌محور و پیشرفته از چین است.

چین به واردات انرژی از روسیه به‌ویژه گاز و نفت وابسته است، اما به سرمایه‌گذاری در طرح‌های کلان و فناوری‌های نوین در روسیه تمایلی ندارد. این موضوع می‌تواند مانعی برای رشد بلندمدت روابط تجاری میان دو کشور باشد و نیاز به مدیریت دقیق این چالش‌ها وجود دارد (Zakharova et al, 2023). تحلیل این موضوع نشان می‌دهد که عدم تمایل چین به صادرات فناوری‌های پیشرفته به روسیه می‌تواند به چند دلیل باشد. اولاً، یکی از عوامل اصلی، نگرانی‌های امنیتی چین درباره انتقال فناوری‌های حساس و پیچیده به روسیه بوده که به‌ویژه در شرایط حساس بین‌المللی ممکن است به تهدیدات امنیتی و اقتصادی علیه خود این کشور منجر شود (Zhang, 2022). ثانیاً، رقابت چین با کشورهای غربی در زمینه‌های فناوری‌های پیشرفته موجب می‌شود که این کشور به‌طور محتاطانه‌تری در زمینه صادرات فناوری‌های نوین به روسیه عمل کند. این وضعیت می‌تواند به دلیل نگرانی از رقابت‌های داخلی و مسائل مربوط به حفظ برتری در صنایع فناورانه باشد (Zhang & Liu, 2023). ثالثاً، وابستگی روسیه به واردات کالاهای فناوری‌محور از چین در صورت تداوم تحریم‌ها و فشارهای سیاسی می‌تواند مانعی برای همکاری‌های اقتصادی عمیق‌تر به‌ویژه در حوزه فناوری‌های پیشرفته باشد.

این روندها نشان می‌دهند درحالی‌که روابط اقتصادی دو کشور در حال گسترش است، چالش‌های فناوری و سیاسی ممکن است در بلندمدت به مانعی برای توسعه روابط تجاری و همکاری‌های صنعتی چین و روسیه تبدیل شوند.

کل سرمایه‌گذاری‌های چینی در روسیه (معادل ۳/۵ میلیارد دلار) به این بخش اختصاص یافته است.

- **طرح‌های شیمیایی و صنایع تبدیلی:** در سال‌های اخیر بخش شیمیایی و صنایع تبدیلی نیز هدف توجه سرمایه‌گذاران چینی قرار گرفته است. طبق گزارش چین^۲، ۱۱ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌های چینی در روسیه (معادل ۵ میلیارد دلار) به صنایع شیمیایی اختصاص یافته است. این سرمایه‌گذاری‌ها عمدتاً در زمینه تولید محصولات شیمیایی پایه و پتروشیمی‌ها انجام شده است.

- **زیرساخت‌ها و حمل‌ونقل:** روسیه به‌ویژه در نواحی شرقی خود به سرمایه‌گذاری‌های چینی در بخش زیرساخت‌ها و حمل‌ونقل نیاز دارد. این طرح‌ها شامل ساخت و توسعه جاده‌ها، پل‌ها و شبکه‌های ریلی است که به تقویت روابط تجاری بین دو کشور کمک می‌کند. با این حال، مشکلات زیرساختی و فقدان ارتباطات کافی در این مناطق به‌ویژه در منطقه سیبری، همچنان به‌عنوان موانع جدی در مسیر توسعه این طرح‌ها مطرح است (Ferris & Connolly, 2023).

۴-۱- **روند تعریف طرح‌ها در روسیه توسط چین**
در نمودار شماره ۵، تعداد طرح‌های سرمایه‌گذاری چینی در روسیه در سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۳ نشان داده شده است. این طرح‌ها از دو منبع مختلف گزارش شده‌اند؛ کمیسیون همکاری سرمایه‌گذاری بین‌دولتی روسیه و چین و ردیاب جهانی سرمایه‌گذاری چین.

۴- طرح‌های توسعه‌ای مشترک چین و روسیه

چین به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین اقتصادهای جهان به‌ویژه پس از آغاز تحریم‌های غربی علیه روسیه در سال ۲۰۱۴، به شریک تجاری و سرمایه‌گذار مهم برای روسیه تبدیل شده است. از سوی دیگر، روسیه با توجه به منابع طبیعی غنی و نیاز به سرمایه‌گذاری‌های خارجی به‌ویژه در زیرساخت‌ها، انرژی و صنایع سنگین، کوشیده است تا از این فرصت‌ها به نفع خود بهره‌برداری کند.

- **سرمایه‌گذاری‌های چین در بخش انرژی:** بزرگ‌ترین بخش از سرمایه‌گذاری‌های چین در روسیه مربوط به حوزه انرژی است. طبق گزارش‌ها^۱، حدود ۵۵ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌های چین در روسیه (معادل ۲۵ میلیارد دلار) از سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱، به بخش انرژی اختصاص یافته است. این بخش شامل سرمایه‌گذاری‌های بزرگ در تولید نفت و گاز و نیز خرید سهام در شرکت‌های بزرگ روسی مانند **روسنفت** و **گازپروم** است. همچنین، سرمایه‌گذاری‌های چینی در شبکه‌های برق و نیروگاه‌های روسیه قابل توجه است.

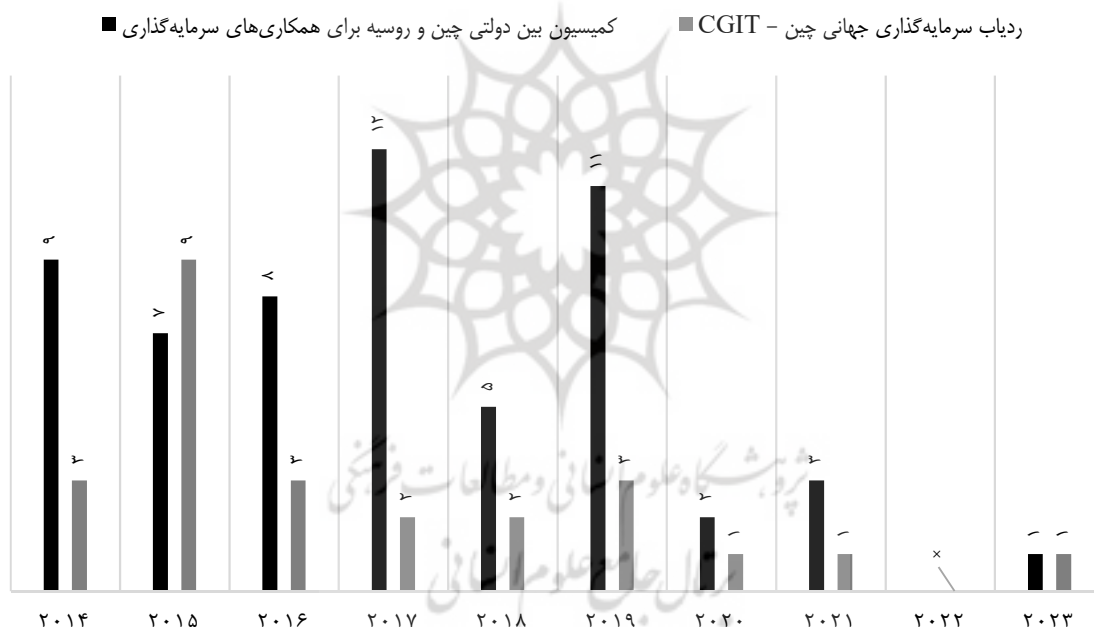
- **سرمایه‌گذاری‌های چین در بخش معدن و صنایع فلزی:** چین همچنین، در بخش معدن و صنایع فلزی روسیه سرمایه‌گذاری کرده است. این سرمایه‌گذاری‌ها به‌ویژه در زمینه استخراج معادن و تولید فلزات پایه مانند آهن، مس و آلومینیوم متمرکز شده‌اند. طبق گزارش‌های منتشرشده، ۷/۷ درصد از

1. American Enterprise Institute (2023).
2. China Global Investment Tracker

با این حال، پس از سال ۲۰۱۷، تعداد طرح‌ها به تدریج کاهش یافت. در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ تعداد طرح‌های کمیسیون بین‌دولتی کاهش یافت و به ۵ و ۱۱ پروژه رسید. همچنین، در سال‌های ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۳، تعداد طرح‌ها به میزان شایان توجهی کاهش یافت و در برخی سال‌ها حتی هیچ طرح جدیدی در ردیاب جهانی سرمایه‌گذاری چین ثبت نشد. در سال ۲۰۲۲، هیچ طرح جدیدی در هیچ‌یک از منابع گزارش‌دهی ثبت نشد.

در سال‌های ابتدایی به‌ویژه در سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵، تعداد طرح‌های سرمایه‌گذاری چینی نسبتاً بالا بود. در این سال‌ها، کمیسیون بین‌دولتی گزارش‌دهنده ۹ طرح در سال ۲۰۱۴ و ۹ طرح دیگر در سال ۲۰۱۵ بود. این روند در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ ادامه یافت و تعداد طرح‌ها به ۸ و ۱۲ رسید. بالاترین تعداد طرح در سال ۲۰۱۷ ثبت شد که نشان از اوج همکاری‌ها در این دوره دارد.

نمودار ۵- گزارش طرح‌های سرمایه‌گذاری چین در روسیه (۲۰۲۳-۲۰۱۴)

مأخذ: Russia-China Intergovernmental Investment Cooperation Commission

دسترسی روسیه به منابع مالی و فناوری‌های خارجی و ایجاد موانع جدید برای سرمایه‌گذاری در کشور شده است. در این شرایط، چین که خود نیز در معرض فشارهای اقتصادی و سیاسی جهانی قرار دارد، ممکن است تمایل کمتری به سرمایه‌گذاری در طرح‌های روسیه داشته باشد. همچنین، ممکن است چین بر

کاهش تعداد طرح‌های سرمایه‌گذاری چینی در روسیه پس از سال ۲۰۱۷ ممکن است به چند عامل عمده مربوط باشد. نخستین عامل، تنش‌های ژئوپلیتیکی است که از جمله آن‌ها می‌توان به تحریم‌های غرب علیه روسیه و تغییرات در روابط بین‌المللی اشاره کرد. این تحریم‌ها باعث محدود شدن

توسعه اقتصادی، پیشرفت فناوری و تقویت روابط سیاسی بین دو کشور شوند. در ادامه، به مهم‌ترین مزایا و فرصت‌هایی که این همکاری‌ها می‌توانند به همراه داشته باشند، اشاره می‌شود.

۵-۱- تأمین انرژی و توسعه زیرساخت‌ها

روسیه یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان و صادرکنندگان انرژی در جهان است؛ به‌ویژه در زمینه گاز طبیعی، نفت و زغال‌سنگ. این کشور به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین منابع انرژی دنیا می‌تواند نیازهای چین به منابع انرژی را تأمین کند. چین با توجه به سرعت رشد اقتصادی و صنعتی خود به یکی از بزرگ‌ترین واردکنندگان گاز طبیعی تبدیل شده است و همکاری با روسیه در این زمینه به تأمین نیازهای بلندمدت این کشور کمک می‌کند. در همین راستا، طرح‌هایی مانند خط لوله گاز قدرت سیبری^۱ که گاز طبیعی روسیه را به چین منتقل می‌کند، مثالی از این همکاری‌هاست که می‌تواند تأمین انرژی پایدار برای چین را تضمین کند.

چین با داشتن ظرفیت‌های عظیم در زمینه سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌ها، به ارتقای بهره‌وری منابع انرژی روسیه کمک می‌کند. سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های انرژی روسیه مانند پالایشگاه‌ها، شبکه‌های انتقال انرژی و دیگر زیرساخت‌های مرتبط موجب بهبود کارایی و کاهش هزینه‌های تولید می‌شود. افزون‌براین، توسعه این زیرساخت‌ها فرصت‌های اقتصادی جدیدی برای چین فراهم می‌کند؛ زیرا این

طرح‌های بزرگ‌تر و راهبردی‌تر تمرکز کرده باشد و طرح‌های کوچک‌تر که بازدهی کمتری دارند، کنار گذاشته شوند. این تغییر در رویکرد می‌تواند به دلیل توجه بیشتر چین به طرح‌هایی باشد که از نظر اقتصادی و سیاسی برای این کشور اهمیت بیشتری دارند.

از سوی دیگر، عوامل اقتصادی داخلی چین و روسیه نیز در کاهش تعداد طرح‌ها تأثیرگذار بوده است. در چین، کند شدن رشد اقتصادی و تغییرات در سیاست‌های اقتصادی به‌ویژه از سال ۲۰۱۷ به بعد موجب محدودیت در منابع مالی و کاهش توان سرمایه‌گذاری در خارج از کشور شده است. در روسیه نیز بحران‌های اقتصادی ناشی از تحریم‌ها، نوسانات قیمت نفت و مشکلات مالی داخلی موجب کاهش جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و محدود شدن امکان‌پذیری طرح‌های جدید شده است. در این وضعیت، چین ممکن است منابع خود را بیشتر به طرح‌های کلیدی و بلندمدت تخصیص داده باشد و درحالی‌که طرح‌های کوچک‌تر و کوتاه‌مدت در اولویت‌های پایین‌تری قرار گرفته‌اند.

۵- فرصت‌ها و مزایای همکاری‌های چین و روسیه

با وجود چالش‌های مختلفی که در مسیر همکاری‌های چین و روسیه وجود دارد، این همکاری‌ها منافع شایان توجهی برای هر دو کشور به همراه دارند. این همکاری‌ها می‌توانند زمینه‌ساز

۱ لوله گاز Power of Siberia (قدرت سیبری) یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین پروژه‌های انرژی بین روسیه و چین است که با هدف انتقال گاز طبیعی از میدین گازی سیبری در روسیه به بازارهای مصرفی در چین طراحی و اجرا شده است.

کشور می‌تواند به‌عنوان یک شریک اصلی در عرصه انرژی و زیرساخت در روسیه فعالیت کند.

۵-۲- ارتقای صنایع روسیه و انتقال فناوری

چین به‌ویژه در زمینه‌های فناوری اطلاعات، هوش مصنوعی، رباتیک و تولید صنعتی به پیشرفت‌های بسیاری دست یافته است. این پیشرفت‌ها و دستاوردها می‌تواند در توسعه صنایع روسیه نقش مهمی ایفا کند. روسیه با وجود منابع طبیعی گسترده‌اش، به‌طور سنتی در زمینه فناوری‌های پیشرفته و صنایع نوآورانه در سطح جهانی کمتر شناخته شده است. همکاری چین در این حوزه‌ها به ارتقای صنایع روسیه و تقویت رقابت‌پذیری آن‌ها در بازار جهانی منجر می‌شود (Paltsev & Barros, 2023).

چین می‌تواند با انتقال فناوری‌های نوین خود به روسیه، زمینه‌ساز پیشرفت‌های صنعتی و اقتصادی در این کشور شود؛ به‌ویژه در زمینه‌های خودروسازی، الکترونیک و تولیدات صنعتی، چین می‌تواند کمک‌های زیادی به روسیه کند (Kornilova, 2023). برای مثال، چین می‌تواند فناوری‌های مدرن در ساخت خودرو، ماشین‌آلات صنعتی و حتی انرژی‌های تجدیدپذیر را به روسیه منتقل و به‌این‌ترتیب، بخش‌های مختلف صنعت روسیه را به‌روز کند.

در زمینه هوش مصنوعی و فناوری اطلاعات، چین پیشرفت‌های بزرگی داشته است که می‌تواند به‌ویژه در زمینه‌های تحقیق و توسعه^۱ و راه‌حل‌های دیجیتالی به توسعه زیرساخت‌های فناورانه روسیه کمک کند. این همکاری‌ها می‌توانند به رشد اقتصادی و بهبود

رقابت‌پذیری روسیه در بازارهای جهانی کمک کنند (Yu & Li, 2023).

۵-۳- تقویت روابط تجاری و سیاسی

همکاری‌های اقتصادی و تجاری چین و روسیه می‌تواند به تقویت روابط سیاسی بین دو کشور نیز کمک کند. چین به‌عنوان بزرگ‌ترین شریک تجاری روسیه، نقشی مهم در سیاست‌های اقتصادی و تجاری این کشور ایفا می‌کند (Paltsev & Barros, 2023). این روابط اقتصادی می‌تواند به‌طور مستقیم بر روابط سیاسی تأثیرگذار باشد؛ به‌ویژه در زمینه تقویت موقعیت روسیه در عرصه جهانی. همکاری‌های اقتصادی با چین به روسیه این امکان را می‌دهد که در برابر فشارهای اقتصادی و سیاسی غرب مقاومت کند و در سطح جهانی وزن بیشتری بیابد (Zakharova et al, 2023).

چین می‌تواند از طریق همکاری‌های اقتصادی با روسیه، موقعیت خود را در عرصه جهانی بهبود بخشد و روابط خود را با کشورهایی که به دنبال تنوع در منابع انرژی و تولیدات صنعتی هستند، تقویت کند (Yu & Li, 2023). روابط سیاسی و اقتصادی نزدیک‌تر بین دو کشور می‌تواند تأثیر مثبتی بر تعادل سیاسی و اقتصادی در منطقه اوراسیا و حتی سطح جهانی داشته باشد؛ به‌ویژه در چهارچوب سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس که هر دو کشور در آن‌ها عضویت دارند و به‌طور فعال در پیشبرد اهداف سیاسی و اقتصادی مشترک خود مشارکت می‌کنند (Chugunov, 2023).

گسترش یابند و فرصت‌های جدیدی برای همکاری در زمینه‌های مختلف به‌ویژه انرژی، صنایع پیشرفته و زیرساخت‌ها ایجاد شود (Lukin, 2023).

۶-۲- روابط چین با غرب

روابط چین با کشورهای غربی و تأثیر آن بر همکاری‌های چین و روسیه موضوعی چندلایه و پیچیده است که نیازمند بررسی دقیق‌تری است. چین به‌عنوان دومین اقتصاد بزرگ جهان، روابط تجاری و اقتصادی گسترده‌ای با ایالات متحده و اتحادیه اروپا دارد که نقش مهمی در توسعه اقتصادی آن ایفا می‌کنند (World Bank, 2023). از سوی دیگر، روسیه نیز با وجود تنش‌های سیاسی با غرب، همچنان در حوزه‌هایی مانند انرژی و تجارت با کشورهای اروپایی تعامل دارد (International Monetary Fund, 2023).

تحریم‌های اعمال‌شده علیه روسیه پس از بحران اوکراین، مسکو را به سمت تعمیق روابط با پکن سوق داده است (Gabuev, 2022). این نزدیکی به‌ویژه در زمینه‌های انرژی، زیرساخت و همکاری‌های نظامی مشهود است (Lo & Hillman, 2023). در همین راستا، سازمان‌هایی مانند بریکس و سازمان همکاری شانگهای به‌عنوان پلتفرم‌هایی برای تقویت همکاری‌های چندجانبه بین چین و روسیه عمل می‌کنند (Kaczmarek, 2021).

این نهادها با هدف ایجاد توازن در برابر نفوذ غرب و توسعه همکاری‌های اقتصادی، سیاسی و امنیتی میان اعضا به‌ویژه چین و روسیه فعالیت دارند (Rozman, 2023). در سال‌های اخیر همکاری‌های اقتصادی چین و روسیه در چهارچوب بریکس از

این روابط تجاری و سیاسی نه تنها در حوزه‌های اقتصادی، بلکه در زمینه‌های نظامی، فرهنگی و علمی نیز می‌توانند تقویت شوند. طرح‌های مشترک در حوزه‌های دفاعی، علمی و تحقیقاتی می‌توانند به عمق روابط چین و روسیه بیفزایند و آن‌ها را به متحدی راهبردی تبدیل کنند (Yu & Li, 2023).

۶- چشم‌انداز آینده همکاری‌های چین و روسیه

چشم‌انداز آینده همکاری‌های چین و روسیه تحت تأثیر چند عامل قرار دارد که می‌تواند به‌طور مستقیم بر گسترش یا محدودیت این همکاری‌ها تأثیرگذار باشند. این عوامل شامل وضعیت تحریم‌ها، روابط جهانی چین با کشورهای غربی و وضعیت اقتصادی داخلی هر دو کشور هستند.

۶-۱- تأثیر تحریم‌ها

تحریم‌های غربی علیه روسیه پس از بحران اوکراین و نیز اعمال محدودیت‌های مختلف علیه چین می‌تواند در کوتاه‌مدت مانع رشد و توسعه طرح‌های مشترک بین دو کشور شوند (Korolev, 2023). روسیه و چین می‌توانند از این تحریم‌ها بهره‌برداری و به‌طور مستقل از قدرت‌های غربی همکاری کنند، اما محدودیت‌های ناشی از تحریم‌ها به‌ویژه در زمینه دسترسی به بازارهای مالی و فناوری، روند رشد این همکاری‌ها را کند می‌کند (Gabuev, 2023; Lo & Hillman, 2023). با این حال، در صورتی که شرایط جهانی تغییر کند و تحریم‌ها کاهش یابد، می‌توان انتظار داشت که طرح‌های مشترک چین و روسیه

وابستگی بیش از حد به صادرات انرژی مواجه است (International Monetary Fund, 2023). تحریم‌های اعمال‌شده پس از بحران اوکراین، اقتصاد این کشور را تحت فشار قرار داده و دسترسی به بازارهای مالی و فناوری‌های پیشرفته را محدود کرده است (Gabuev, 2022). با این حال، تلاش‌های روسیه برای تنوع‌بخشی به اقتصاد، گسترش تجارت با کشورهای آسیایی و همکاری نزدیک‌تر با چین نشان‌دهنده راهبرد این کشور برای مقابله با این چالش‌هاست (Petrov & Shagina, 2023).

در مجموع، همکاری‌های چین و روسیه با وجود چالش‌های موجود، منافع زیادی برای هر دو کشور دارد. تأمین انرژی پایدار برای چین، ارتقای صنایع روسیه و انتقال فناوری و تقویت روابط تجاری و سیاسی از مهم‌ترین مزایای این همکاری‌ها هستند (Rozman, 2023). اگر شرایط جهانی به‌ویژه پس از جنگ اوکراین، تغییرات مثبتی پیدا کند و تحریم‌ها کاهش یابند، می‌توان انتظار داشت که طرح‌های مشترک میان چین و روسیه گسترش یابند و فرصت‌های جدیدی برای همکاری در زمینه‌های مختلف ایجاد شود (Wilson, 2023).

حدود ۵۵ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌های چین در روسیه (معادل ۲۵ میلیارد دلار) از سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱، به بخش انرژی اختصاص یافته است.

طریق افزایش تجارت دوجانبه و توافق‌نامه‌های پولی تقویت شده است که این موضوع به کاهش وابستگی به دلار آمریکا و ایجاد نظام مالی جایگزین کمک می‌کند (Petrov & Shagina, 2023).

در حالی که روابط اقتصادی چین با غرب همچنان گسترده است، فشارهای ژئوپلیتیکی و سیاست‌های تحریمی، پکن و مسکو را به سمت تقویت همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه در نهادهایی مانند بریکس و سازمان همکاری شانگهای سوق داده است (Wilson, 2023). این همکاری‌ها با هدف کاهش وابستگی به غرب و ایجاد ساختارهای مستقل اقتصادی و سیاسی در حال گسترش است.

۶-۳- وضعیت اقتصادی داخلی

وضعیت اقتصادی داخلی چین و روسیه نیز یکی از عوامل مهم در تعیین آینده همکاری‌های آن‌ها خواهد بود. چین به‌عنوان دومین اقتصاد بزرگ جهان، همچنان رشد اقتصادی پایداری را تجربه می‌کند و با سرمایه‌گذاری گسترده در فناوری‌های پیشرفته، هوش مصنوعی و صنایع نوین، نقش مهمی در شکل‌دهی آینده اقتصاد جهانی دارد (World Bank, 2023). این کشور همچنین، در تلاش است تا اقتصاد خود را متنوع‌تر کند و وابستگی به بازارهای غربی را کاهش دهد. این موضوع به تعمیق همکاری‌های اقتصادی با روسیه کمک می‌کند (Lo & Hillman, 2023).

در مقابل، روسیه با چالش‌های متعددی مانند تحریم‌های غربی، کاهش سرمایه‌گذاری خارجی و

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

در حال حاضر تأثیر جنگ روسیه و اوکراین و تحریم‌های اقتصادی بر ساختار اقتصادی روسیه به‌وضوح مشهود است. از آنجاکه تحریم‌ها از زمان آغاز جنگ در سال ۲۰۲۲ همچنان پابرجا هستند، فاصله اقتصادی میان روسیه و غرب روزبه‌روز بیشتر می‌شود. در این شرایط، روسیه به‌تدریج به سمت چین گرایش پیدا کرده و همکاری‌های اقتصادی این دو کشور به‌ویژه در بخش‌هایی مانند انرژی، زیرساخت‌ها و صنایع خودروسازی گسترش یافته است. باین‌حال، چین همچنان برای سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت در بازار روسیه احتیاط می‌کند و روسیه عمدتاً به‌عنوان مقصد صادراتی مواد خام و نقش ایفا می‌کند.

این همکاری‌ها می‌تواند به نفع هر دو کشور باشد، اما مسئله اصلی این است که روسیه به تأمین‌کننده منابع و خریدار کالاهای صنعتی چین تبدیل شده است. این وضعیت می‌تواند موجب کاهش ارزش افزوده در روسیه و تضعیف ظرفیت صنعتی آن شود. در این راستا، روسیه به کشور نفتی و گازی تبدیل خواهد شد که به‌طور عمده وابسته به صادرات منابع طبیعی است و صنعتی‌سازی آن تحت تأثیر قرار خواهد گرفت.

با توجه به روند تحولات، چشم‌انداز همکاری‌های اقتصادی چین و روسیه به‌صورت تدریجی و طولانی‌مدت شکل خواهد گرفت. تأسیس زیرساخت‌های جدید و نیاز به تجربه بیشتر برای همکاری‌های متقابل از جمله عوامل زمان‌بر در این

انتقال هستند. در عین حال، چین باید تصمیم‌گیری کند که چه نوع شراکت اقتصادی را با روسیه در آینده شکل دهد؛ همکاری‌هایی که ممکن است بر سیاست‌های داخلی روسیه و نیز روابط سیاسی این کشور با چین تأثیرگذار باشد.

در نهایت، شواهد نشان می‌دهند که چین به‌عنوان یک قدرت اقتصادی، می‌تواند نقش مهمی در کاهش اثرات تحریم‌ها علیه روسیه و تأمین برخی از نیازهای اقتصادی این کشور ایفا کند (Lo & Hillman, 2023). باین‌حال، برخلاف این تصور که چین ممکن است روابط خود را با غرب به دلیل نزدیکی به روسیه به خطر بیندازد، سیاست خارجی پکن مبتنی بر حفظ توازن است (Gabuev, 2022). چین از سویی تلاش می‌کند همکاری‌های اقتصادی خود را با روسیه توسعه دهد و از سوی دیگر، روابط خود با بازارهای غربی را حفظ کند؛ زیرا اقتصاد این کشور وابستگی قابل توجهی به تجارت بین‌المللی و سرمایه‌گذاری‌های غربی دارد (International Monetary Fund, 2023).

در شرایط بحرانی، همکاری‌های اقتصادی چین و روسیه می‌تواند تأثیرات ژئوپلیتیکی گسترده‌تری داشته باشند، اما پکن تاکنون از ارائه حمایت مستقیم نظامی یا مالی به مسکو خودداری کرده است تا از تشدید تنش‌ها با غرب جلوگیری کند (Rozman, 2023).

حتی در موضوع جنگ اوکراین، چین سیاستی محتاطانه اتخاذ کرده و از حمایت رسمی از روسیه پرهیز کرده است در حالی که همچنان به تجارت انرژی و سرمایه‌گذاری در بخش‌های راهبردی روسیه ادامه می‌دهد (Petrov & Shagina, 2023). این موضوع

عملی ارائه شود. ازجمله راهکارهای پیشنهادی می‌توان به اصلاح نظام بانکی، ایجاد سازوکارهای پرداخت جایگزین، توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل و لجستیک و افزایش هماهنگی بین نهادهای اقتصادی و دیپلماتیک ایران اشاره کرد.

برای ایجاد دیدگاهی دقیق‌تر و کاربردی‌تر در رابطه با روابط تجاری ایران و روسیه، لازم است به واقعیت‌های موجود توجه شود. در حال حاضر ایران از روسیه کالاهایی مانند غلات، کودهای شیمیایی، ماشین‌آلات صنعتی و برخی محصولات انرژی مانند نفت و گاز را وارد می‌کند. این کالاها به‌ویژه در شرایط تحریمی برای ایران از اهمیت بالایی برخوردارند.

وابستگی ایران به روسیه در برخی حوزه‌ها به‌ویژه در زمینه‌های انرژی، حمل‌ونقل و بعضی محصولات صنعتی احساس می‌شود. این وابستگی به‌ویژه در شرایطی که ایران می‌کوشد تا از تنوع اقتصادی بیشتری برخوردار باشد، می‌تواند چالش‌برانگیز باشد. در نتیجه، به‌جای تمرکز صرف بر تأمین کالاهای صنعتی و انرژی از روسیه و چین، ایران باید به سمت ایجاد صنایع با ارزش افزوده بالاتر و تقویت تولیدات داخلی حرکت کند. این رویکرد به کاهش وابستگی به منابع طبیعی و ایجاد فرصت‌های تجاری جدید برای ایران در سطح بین‌المللی منجر می‌شود.

در این زمینه ایران باید بر توسعه صنایع پیچیده‌تر مانند صنعت خودروسازی، الکترونیک و صنایع پیشرفته تمرکز کند و به‌جای اینکه تنها واردکننده کالاهای روسی باشد، در زمینه‌های مختلف صنعتی

نشان می‌دهد که چین سیاست خارجی مستقلی را دنبال می‌کند که کاملاً تحت تأثیر روابطش با روسیه نیست، بلکه بیشتر بر مبنای منافع اقتصادی و ژئوپلیتیکی بلندمدت این کشور طراحی شده است (Wilson, 2023).

با توجه به تحولات اقتصادی و ژئوپلیتیکی جاری، ایران باید راهبرد مشخصی برای بهره‌برداری از فرصت‌های همکاری چین و روسیه تدوین کند. ایران در سال‌های اخیر کوشیده است روابط اقتصادی و تجاری خود را با این دو کشور گسترش دهد، اما همچنان چالش‌های متعددی در مسیر تعمیق این روابط وجود دارد. برخی از این موانع شامل مشکلات بانکی و مالی ناشی از تحریم‌های بین‌المللی، ضعف در زیرساخت‌های لجستیک و حمل‌ونقل، عدم هماهنگی در سیاست‌های اقتصادی و موانع قانونی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی هستند.

یکی از مشکلات کلیدی، عدم تحقق کامل توافقات بلندمدت اقتصادی میان ایران، چین و روسیه است. برای مثال، توافق ۲۵ ساله ایران و چین با وجود ظرفیت‌های بالقوه همچنان در مرحله اجرایی با موانع متعددی روبه‌روست. در همین حال، روابط تجاری ایران و روسیه نیز با وجود افزایش حجم تجارت همچنان در برخی حوزه‌ها مانند سرمایه‌گذاری مشترک و همکاری‌های فناورانه با چالش‌هایی همراه است.

برای تبدیل ایران به بازیگری کلیدی در کریدور اقتصادی چین و روسیه، تنها تأکید بر فرصت‌های همکاری کافی نیست، بلکه باید چالش‌های موجود نیز شناسایی و برای برطرف کردن آن‌ها راهکارهای

high in 2023. Retrieved from <http://www.mofcom.gov.cn>

- Chugunov, P. (2023). Russia-China trade relations: Impact of geopolitical shifts. *Russian Economic Review*, 45(2), 112-130.

- Connolly, R. (2018a). *Russia's Response to Sanctions: How Western Economic Statecraft Is Reshaping Political Economy in Russia*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Connolly, R. (2018b). *The Russian economy and its integration into the global economy: Lessons from the past and implications for the future*. Oxford University Press.

- Connolly, R. (2023). The impact of geopolitical tensions on Russia-China trade relations. *Asian Economic Policy Review*, 25(4), 221-238.

- European Council. (2022). *Sanctions against Russia over Ukraine (2014-2022)*. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu>

- Fischer, B. (2019). *Russia's economic relations with China: Opportunities and challenges*. Routledge.

- Fischer, B. (2023). China's role in Russia's energy economy: Risks and opportunities. *Energy Economics*, 78, 182-194.

- Fischer, S. (2019). *The Donbas Conflict. Opposing Interests and Narratives, Difficult*

به تولید و صادرات محصولات با ارزش افزوده بالاتر
بپردازد و درعین حال بکوشد تا از ظرفیت‌های
سازمان‌های بین‌المللی مانند بریکس و شانگهای برای
تقویت جایگاه اقتصادی خود استفاده کند.

برخلاف روسیه که در ابتدا
رویکردی غرب‌گرا داشت،
سیاست خارجی چین همواره بر
اصل «عدم مداخله» و توسعه
روابط اقتصادی با همه قدرت‌های
جهانی استوار بوده است.

منابع

- American Enterprise Institute. (2023). *China's investment in Russia's energy sector: Trends and implications*. Retrieved from <https://www.aei.org>

- Cai, S. (2023). Russia-China economic ties in the new geopolitical landscape. *International Economics Review*, 58(2), 115-130.

- China Global Investment Trends. (2023). *China's investment in Russia: Overview and strategic sectors*. Retrieved from <https://www.cgit.org>

- Chinese Ministry of Commerce. (2023). *China-Russia bilateral trade reaches record*

- Kolesnikov, A. (2023). The strategic economic partnership between Russia and China. *Russian Economic Journal*, 41(3), 101-118.
- Kornilova, O. (2023). Industrial cooperation between Russia and China: Opportunities in machinery and electronics. *Russian Economic Review*, 45(2), 112-130.
- Korolev, A. (2023). The impact of Western sanctions on Russia: Challenges for Sino-Russian cooperation. *Journal of Eurasian Studies*, 12(2), 98-115.
- Li, J. (2023). Trade relations between Russia and China: A shift towards high-tech investments. *Eurasian Economics Journal*.
- Liu, F., & Zhang, Y. (2023a). Russia-China relations: Economic cooperation and strategic considerations. *East Asian Economic Review*, 28(1), 47-61.
- Liu, F., & Zhang, Y. (2023b). Russia and China: Expanding strategic ties in the face of Western sanctions. *International Relations Journal*, 38(1), 15-31.
- Lo, B. (2015). *Russia and the New World Disorder*. Brookings Institution Press.
- Lo, B., & Hillman, J. E. (2023). Russia and China: Friends in need or partners in Peace Process. SWP Research Paper 5/2019, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik.
- Fischer, S. (2023). Russia-China economic relations: The path ahead. *Global Trade Review*.
- Gabuev, A. (2022). *The Sino-Russian partnership: Strategic alignment or marriage of convenience?* Carnegie Endowment for International Peace.
- Gabuev, A. (2023). *The New China-Russia Entente*. Carnegie Endowment for International Peace.
- General Administration of Customs of the People's Republic of China. (2023). *Annual trade data report*. Beijing: General Administration of Customs.
- International Monetary Fund. (2023). *Russia's economic outlook and sanctions impact*. International Monetary Fund.
- International Trade Centre. (2023). *China-Russia trade relations: Trends and opportunities*. Retrieved from <https://www.intracen.org/china-russia-trade-relations>
- Kaczmarek, M. (2021). *China-Russia relations in the multipolar world order*. Routledge.

- Schubert, S., & Savkin, P. (2016). *Western sanctions on Russia: Political and economic consequences*. Palgrave Macmillan.
- Sergei, V. (2022). Economic restructuring in Russia post-sanctions: Focus on import substitution and self-reliance. *Russian Economic Journal*, 45(2), 77-93.
- Shambaugh, D. (2013). *China Goes Global: The Partial Power*. Oxford University Press.
- Vinokurov, E. (2020). *China-Russia economic cooperation: Strategic perspectives*. Routledge.
- Vinokurov, E. (2023). The evolving Russia-China economic alliance in a changing global landscape. *Eurasian Economic Union Studies*.
- Wang, L. (2023). China's role in Russia's post-sanction economic strategy. *Asian Economic Policy Review*, 29(4), 112-125.
- Wang, X. (2023). Russia's trade with China: The role of metals and mining in the bilateral economy. *Asia-Pacific Economic Review*.
- Wilson, J. (2023). *The rise of alternative global financial networks: China, Russia, and the new economic alliances*. Oxford University Press.
- strategy? *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*.
- Lukin, A. (2023). Prospects for Sino-Russian cooperation: Opportunities in energy, advanced industries, and infrastructure under changing global conditions. *Journal of Asian and Eurasian Studies*, 19(3), 145-162.
- Paltsev, S., & Barros, G. (2023). *China's technological advances and implications for global economic collaboration*. Cambridge University Press.
- Petrov, V., & Shagina, M. (2023). De-dollarization and financial cooperation between China and Russia. *Journal of Eurasian Studies*, 14(2), 155-172.
- Putin, V. (2012). Russia and the Changing World. *Moskovskiye Novosti*, February 27.
- Rozman, G. (2023). *Sino-Russian dynamics in a changing world order*. Cambridge University Press.
- Sakwa, R. (2020). *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*. Cambridge University Press.
- Schubert, M., & Savkin, A. (2023). The transformation of economic ties between Russia and China: A new era of collaboration. *International Relations Review*.

- Zakharova, A., Ivanov, P., & Petrov, S. (2023). Challenges in China-Russia trade relations: Obstacles and solutions. *Moscow University Press*.

- Zhang, X., & Li, H. (2023). Energy trade between Russia and China: A deepening dependence. *Energy Economics Journal*.

- Zhao, S. (2022). *China's Global Strategy and the US Challenge*. Routledge.

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر
شوروی در سال ۱۹۹۱، سیاست
خارجی روسیه در دهه ۱۹۹۰ عمدتاً
بر همکاری با غرب متمرکز بود.

- World Bank. (2023). *China's economic outlook: Growth, trade, and global positioning*. World Bank Group.

- Xue, H., & Ma, Z. (2023). Geopolitical realignments: The impact of Western sanctions on Russia and its deepening ties with China. *Global Politics Review*, 18(3), 102-119.

- Yang, L., & Li, Y. (2022). Wood exports and China's economic integration with Russia. *Journal of International Trade and Economic Development*.

- Yu, X., & Li, Y. (2023). Strengthening trade and political relations: Expanding economic, military, cultural, and scientific cooperation between China and Russia. *Journal of International Relations and Strategic Studies*, 45(3), 123-145.

- Yuan, X. (2023). Regional economic integration and the strengthening of China-Russia relations in the post-sanction era. *Eurasian Studies*, 15(2), 48-60.